

Arribem a una tercera part d'aquest volum dedicat al pensament d'Ausiàs March. Tres comunicacions es refereixen aquí a la posteritat del poeta. Aquest tema ens sembla molt interessant perquè suggereix noves vies d'investigació, és a dir, nous llibres, articles i col·loquis, en el marc de la literatura comparada.

La ponència de Guillermo Serés ens obre nous horitzons poètics: «Del “gest” de Ausiàs March al “gesto” de Garcilaso y a la gracia de Fray Luis de León: la pervivencia de un motivo dinámico» (p. 201-231). La reflexió sobre la presència del mot marquià, “gest”, en poemes escrits en castellà per alguns grans poetes castellans, dona lloc a un text molt dens i molt subtil que consta de sis parts: «El vehiculum animae» (p. 203-207), «Los movimientos del alma» (p. 207-209), «El impulso amoroso hacia el “sobiran bé”» (p. 210-214), «La anulación de la *virtus aestimativa*» (p. 214-220), «El “gesto” de Garcilaso» (p. 220-224), «La belleza y la gracia» (p. 224-228).

Intitulat «El pensament sobre Ausiàs March de l'edat mitjana a la Il·lustració» (p. 233-254), l'article de Vicent Josep Escartí és «una revisió a l'interès per l'obra i el pensament de March des del segle xv al xviii» (p. 233). Són excel·lents les pàgines dedicades a «l'edició/traducció de Romani» i «a la traducció de Montemayor» (p. 239). La Bibliografia (p. 252-254) conté llibres i articles essencials, per exemple els de Marco Antonio Coronel i Antoni Ferrando.

Arribem al darrer text publicat en *El pensament d'Ausiàs March*: «Sis poetes vuitcentistes admiradors d'Ausiàs March» (p. 257-295): el seu autor és Rafael Roca. Ens han interessat moltíssim els comentaris de «mitja dotzena d'escriptors catalanoparlants» que celebren Ausiàs Marc durant el segle xix: tres balears, dos valencians «i un principatí —Victor Balaguer» (p. 255). Després de la Bibliografia (p. 273-275), llegim un Apèndix que ens sembla molt pertinent i enriquidor perquè inclou els vuit poemes que els sis poetes esmentats van dedicar a Ausiàs March entre 1858 i 1874.

Es podria organitzar un col·loqui sobre la posteritat de March durant el segle xx i també el XXI. Caldria veure el que fan els poetes, els traductors i els crítics, a partir de la paraula de March. Només cal citar versos que figuren en els poemes d'avui entre el títol i el primer vers d'un poema; així, per exemple, en *El Castell de la puresa*, de Pere Gimferrer (Barcelona, Proa, 2014, p. 43):

Lai

Adéu-siau, vós mon delit...
Ausiàs March

Si per tant de dolor i per tantes gemmes
No hem sabut viure més que de biaix,

Farem una darrera suggestió: potser seria necessari associar sempre el pensament del poeta —dels poetes— a l'indispensable llenguatge —pensat— que resulta d'un treball sobre els mots per a esdevenir poema, doncs poesia.

Marie-Claire ZIMMERMANN
Sorbonne Université

ALOMAR, Gabriel (2018): *Articles d'El Poble Català (1907-1908)*. *Obres completes IV*. Introducció als articles del volum i cura de l'edició: Pere Rosselló Bover. Palma: Institució Francesc de Borja Moll, 422 p.

ALOMAR, Gabriel (2019): *Articles d'El Poble Català (1909-1910)*. *Obres Completes V*. Introducció als articles del volum i cura de l'edició: Pere Rosselló Bover. Palma: Nova Editorial Moll, 560 p.

ALOMAR, Gabriel (2020): *Articles a La Veu de Catalunya (1899-1906)*. *Articles a El Poble Català (1911-1916)*. La pena de mort i altres assaigs. *Obres Completes VI*. Transcripció dels articles i estudis introductoris de Sebastià Sansó Jaume i Pere Rosselló Bover. Palma: Nova Editorial Moll, 483 p.

Gabriel Alomar (Palma 1873 – El Caire 1941) ha estat sens dubte un dels intel·lectuals mallorquins més prolífics i prestigiosos de la primera meitat del segle xx, i, com diu Josep Massot i Muntaner, «el més conegut dels nostres escriptors d'esquerra».¹ Efectivament, Alomar fou poeta de prestigi, malgrat la brevetat de la seua obra; catedràtic i professor de literatura en diverses etapes de la seua vida; també intel·lectual modernista i catalanista; conferenciant entusiasta i reconegut orador; prologuista singular; polític republicà, amb diversos càrrecs polítics (a Barcelona, a Madrid, a Roma i a El Caire) i, sobretot, Alomar fou un escriptor assagista, productor de milers i milers de pàgines editades com a articles en molt diverses publicacions periòdiques. Trobem escrits seus principalment a la premsa espanyola, a la catalana i, irregularment, també a la mallorquina i a la premsa estrangera. Així, *El Imparcial, España, La Libertad, Vida Nueva o El Liberal* foren alguns dels periòdics espanyols en els quals publicà; *La Almudaina, El Obrero Balear, Puput, Almanac de Lletres, Catalònia, El Poble Català, La Roqueta* (amb el pseudònim de Biel de la Mel) o *La Veu de Catalunya* serien una mostra de les seues tribunes mallorquines i catalanes. En menor grau publicà a *L'Humanité* i als suplementes culturals del diari *La Nación* de Buenos Aires —gràcies a les gestions del també escriptor i periodista mallorquí Joan Torrendell, que vivia i treballava entre Montevideo i la capital argentina—. Al final de la seua vida, en l'exili egipci, publicà a *Le journal d'Égypte*, diari francòfon en el qual aparegueren les seues col·laboracions amb el pseudònim d'Albert de Beaurocher.

Alomar concebia el periodisme com una eina per a intervenir en la dinàmica social i política del país. Gran part dels escrits assagístics deixen percebre explícitament el seu ideari polític. L'estudi dels textos ens hauria de permetre examinar el seu ideari i la seua evolució ideològica. Ara però, l'abundància i la dispersió de l'obra periodística ha estat durant anys el major inconvenient per a fomentar-ne l'estudi. En aquest context, el professor Damià Pons, en la seua etapa de polític insular (1995-1999), impulsà la publicació de diversos volums, que aparegueren finalment a principi del segle XXI. No fou una tasca fàcil per al curador, Pere Rosselló Bover, que hagué de lluitar per la publicació dels volums alomarians, malgrat els grans canvis polítics (decisius a Mallorca en el feble món editorial); a pesar dels greus problemes econòmics de l'editorial Moll i del retard d'alguns lliuraments de transcripcions dels textos o fins i tot dels estudis introductoris. Així i tot, amb datació dels anys 2000 i 2004, els tres primers volums de les *Obres Completes* veieren la llum.²

Les dificultats per a continuar la publicació de les *Obres Completes* de Gabriel Alomar es multiplicaren durant la primera dècada del segle XXI, fins al punt que tota la seua obra periodística procedent de *La Nación* de Buenos Aires acabà publicant-se fora de la col·lecció, l'any 2012, a Publicacions de l'Abadia de Montserrat.³ Però Rosselló Bover no desistí de la seua empresa, i així, han aparegut recentment tres nous volums d'articles de Gabriel Alomar que abracen els textos apareguts al diari barceloní *El Poble Català* entre 1907 i 1916, així com els articles apareguts a *La Veu de Catalunya* entre 1899 i 1906; articles de la secció *Sportula*, la conferència *La pena de mort* i altres textos assagístics i conferències relacionats amb els continguts tractats en els centenars d'articles publicats anteriorment.

1. MASSOT I MUNTANER, Josep (2010): *Escriptors i erudits contemporanis*. Sèrie novena. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 168.

2. *El futurisme: Articles d'El Poble Català (1904-1906)*. *Obres Completes I*. Introducció de Jordi Castellanos; transcripció dels textos Pere Rosselló Torrents. Palma: Moll, 2000.

Articles inicials: Primera època mallorquina; Una vila que es mor. *Obres Completes II*. Introducció biogràfica Antoni Ignasi Alomar Canyelles; introducció als articles del volum, transcripció i cura de l'edició Pere Rosselló Bover. Palma: Moll, 2004.

Sportula (1907-1908): articles d'El Poble Català. *Obres Completes III*. Introducció d'Assumpta Camps; transcripció dels textos Pere Rosselló Torrents. Palma: Moll, 2000.

A causa de diversos motius, no es pogué respectar l'ordre cronològic de la publicació dels volums.

3. *Gabriel Alomar i l'Argentina. La col·laboració d'un intel·lectual mallorquí al diari La Nación de Buenos Aires*. Introducció, transcripció i cura de Pilar Arnau i Segarra. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012.

* * *

El primer volum que volem presentar és *Articles d'El Poble Català (1907-1908)*, que materialitza el volum IV de les *Obres Completes* i comprèn un estudi introductor de Rosselló Bover i 109 articles d'Alomar. Alguns dels articles són textos de conferències, llegides prèviament, com «Sobre el nacionalisme artístic» (p. 63-80), que per la seua extensió fou publicat com a cinc articles continus. En l'extens estudi introductor (p. 7-60), Pere Rosselló Bover analitza el catalanisme d'aquella època: «Com a reacció a l'actitud de l'estat, una bona part de la societat catalana que abans se sentia integrada dins el sistema espanyol va evolucionar cap al catalanisme i el regeneracionisme fou vist com una solució inviable» (p. 8). Un grup de catalanistes intel·lectuals col·laborava a *El Poble Català*, eren “homes d'idees” qui, com Alomar, examinaven la seua visió de la política de la Catalunya del moment des d'una perspectiva catalanista. En el cas del mallorquí, per exemple, la promulgació de la *Ley de represión de los delitos contra la Patria y contra el Ejército* (la denominada «Llei de Jurisdiccions», de 1906) impulsà la prolífica ploma alomariana per a escriure diversos articles en què considerava la mencionada llei com un atac a la llibertat.

Es fa impossible ressenyar aquí el centenar llarg d'articles d'Alomar d'aquest Volum IV. Tal com farem en els casos posteriors (Volums V i VI), haurem de limitar-nos a exposar alguns dels temes recurrents o a citar els textos que ens semblen més notables, representatius o emblemàtics.

En diversos articles del Volum IV de les *Obres Completes*, Alomar evoca la figura del polític republicà Nicolás Salmerón (1938-1908), en qui percep l'esperit romàntic amb el qual ell mateix s'identifica, i no hi amaga la seua simpatia. Hi trobem articles com «El bell gest de Salmerón» (p. 93-94), «Notes distants sobre discursos llegits» (p. 129-133), i, a la seua mort, n'evoca el seu llegat (p. 362-365). Alomar tendeix a comparar Salmerón amb altres polítics com José Canalejas (1854-1912), i a «Dues imatges» (p. 403-406) el compara amb Francisco Romero Robledo (1838-1906). Percep en Salmerón el polític idealista que admira (avançant-se així al seu concepte «política idealista» que materialitzaria en un volum homònim a l'any 1923).

Una altra figura a la qual dedica diversos articles és el polític mallorquí Antoni Maura (1853-1925); el considera un personatge singular, l'admira per la seua actitud davant les reivindicacions de l'independentisme cubà. Contraposa Maura a Cánovas del Castillo (1828-1897), considerat un home que mira massa cap al passat (p. 274-277), i examina l'espanyolisme del mallorquí en front de la voluntat democràtica i nacionalista de Catalunya (p. 277-279).

Molts dels articles de Gabriel Alomar publicats en aquest volum de les *Obres Completes* cristallitzen no solament el seu ideari catalanista, sinó també la vessant més republicana. Per exemple, critica obertament el sistema polític monàrquic a «Ombres que passen» (p. 205-208) i titlla l'Espanya d'aquell moment d'anacrònica.

En resum, Alomar reflecteix en aquestes pàgines la complexitat de la realitat política i cultural catalana d'aquells primers anys del segle xx, i sens dubte ho fa des de les files del catalanisme i el republicanisme, i empra sovint un llenguatge combatiu, enèrgic i, en alguns casos, amb pinzellades èpiques.

* * *

Els 333 articles que configuren el volum *Articles d'El Poble Català (1909-1910)*. *Obres Completes* V, precedits novament d'una magnífica introducció de Pere Rosselló Bover, inclouen els articles de Gabriel Alomar publicats posteriorment, tant els que signava amb el seu nom com els que, publicats a la secció *Sportula*, apareixien amb el pseudònim de *Fòsfor*. En aquest darrer cas es tracta de textos més breus, sovint escrits a l'ocasió d'algun fet puntual. Amb 562 pàgines, es tracta del tom més extens de tots els que comentarem.

En aquest volum s'hi percep una evolució ideològica decisiva per a l'ideari alomarià. L'intel·lectual i articulista mallorquí defensa la incorporació d'idees socialistes al catalanisme. Paral·lelament, «pensa

que els partits avançats són els que van introduint noves idees, que després acaben essent assumides pels partits més conservadors» (Rosselló Bover, p. 12).

Podem destacar-hi els articles sobre les polèmiques originades arran del pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona: Alomar es posiciona al seu favor i critica amb vehemència els detractors, als quals acusa d'actuar per motius ideològics i no pas econòmics. D'altra banda, l'escriptor s'hi manifesta un cop més contra la guerra i la violència, i sobretot contra la pena de mort. El rebuig de la pena capital —tema al qual dedica moltes pàgines també en altres publicacions i conferències— és constant en Alomar. La seua existència l'atribueix a l'interès de l'Estat per condemnar les idees considerades subversives. Curiosament, l'actitud d'Alomar contra la violència abraça també el refús de la violència animal i, en aquesta línia, combat les corregudes de bous en diversos articles, publicats entre abril i juliol de 1909.

L'educació és un dels pilars fonamentals del seu ideari: una educació pública, laica, aconfessional, en la qual minvi substancialment el poder de l'Església catòlica, la qual cosa plasma en molts dels seus articles, de vegades implícitament (amb un beu comentari), i d'altres amb explicitat.

Respecte als articles de caràcter literari, en trobem un gran nombre en aquest cinquè volum. D'una banda, comenta obres d'escriptors estrangers, especialment —i com acostuma a fer en moltes altres publicacions— es tracta d'autors francesos, com Émile Zola (1840-1902), Anatole France (1844-1924), Marcel Prévost (1862-1941) o Catulle Mendès (1841-1909). Alomar hi manifesta una gran admiració per la literatura i la cultura francesa —com també per l'obra de Lev Tolstoi (1828-1910), a qui dedica diversos escrits. Ben al contrari, es mostra hostil a l'obra d'autors espanyols com Mariano José de Larra (1809-1837) o Azorín (1873-1967), als quals ridiculitza sense pietat; hi destaca, però, les qualitats de l'obra de Gabriel Miró (1879-1930), especialment el llenguatge emprat, motiu pel qual compara la seua obra amb la de Baudelaire.

Respecte a la literatura catalana, Alomar hi publica diversos articles sobre Àngel Guimerà, de qui li interessa especialment *Terra baixa*. També s'aproxima a l'obra del "patriarca valencià" Teodor Llorente (1836-1911) mitjançant un text que no amaga l'homenatge personal (p. 133-135), o a Josep Pous i Pagès (1873-1952), mitjançant dos breus escrits apareguts a *Sportula* (p. 346, i p. 363-365), ambdós publicats el 1909.

En el context de la literatura catalana, destaca el seu interès per dos grans autors: Joan Maragall (1860-1911) i Joan Alcover (1854-1926). A l'obra del poeta i dramaturg barceloní dedica dos extensos articles: «Escolis marginals a l'*Elogi de la Poesia*» (p. 141-144), i «El teatre i en Maragall. (Escolis a l'*Elogi de la Poesia*)» (p. 144-148), en el qual no silencia certes discrepàncies amb Maragall, que atribueix a «una qüestió de temperaments poètics» (p. 148). A l'obra de Joan Alcover dedica «Al marge de *Cap al tard*» (p. 78-80), un encertat comentari d'aquests versos alcoverians, i un curiós article titulat «La mort de Faune» (p. 401-402), sobre la destrucció de l'estatueta que presidia el jardí que inspirà Alcover per al seu poema. Alomar veu en el poeta mallorquí «la poetització d'aquesta ànima catalana dispersa» (p. 79) en el paisatge illenc, que ell saluda de Madrid estant. No hi amaga l'amistat que l'uneix a Alcover, i recorda gratament les tertúlies literàries dominicals a la casa del poeta.

Alomar dedica articles a molts altres personatges, alguns de tan curiosos com el rei «Mohamed V» (p. 359), o a les venedores dels mercats (p. 503-504).

Tot plegat, aquest cinquè volum evidencia l'evolució del pensament alomarià que vincula socialisme a catalanisme, i, paral·lelament, ens ofereix una mostra dels interessos culturals i literaris de l'escriptor.

* * *

El sisè volum de les *Obres Completes* de Gabriel Alomar, acabat d'aparèixer, inclou els articles publicats a *La Veu de Catalunya* entre 1899 i 1906; els articles procedents d'*El Poble Català*, apareguts entre 1911 i 1916, així com tres textos relacionats amb les seues publicacions anteriors: l'article «Els dos esperits» (1898) i dues conferències de 1911: *La pena de mort* i *La escuela laica*. Els textos aloma-

rians van precedits per diversos estudis introductoris: un primer de Sebastià Sansó, on exposa el contingut de gairebé tots els articles de *La Veu de Catalunya* que ell mateix ha estudiat i transcrit (p. 9-32), i un segon de Pere Rosselló Bover sobre la resta de textos alomarians del volum, en el qual, com acostuma a fer en tots els estudis introductoris d'aquesta col·lecció, ofereix una contextualització històrica i cultural dels articles transcrits (p. 33-57).

Alguns dels 43 articles procedents de *La Veu de Catalunya* estan dividits en dos o tres textos, per això només s'hi troben 32 títols. Molts d'aquests escrits cristallitzen les vinculacions entre Mallorca i Catalunya (hem de tenir present que Alomar era el corresponal de *La Veu de Catalunya* a Mallorca, on vivia en aquell temps), i l'escriptor, de vegades amb més encert pedagògic que en altres, vol apropar la realitat illenca (política, historicocultural i literària) al lector català. La part dedicada a la política potser és la més extensa: parla, entre d'altres qüestions, del militar mallorquí Valerià Weyler (1838-1930) i el weylerisme, entès aquest com «un moviment demagògic, secundari, oblidat i deplorable» (Sansó, p. 12); de regionalisme, de nacionalisme, de catalanisme, de descentralització... Hi aporta reflexions electorals i un cop més destaca el seu ideari antimilitarista. Entre els articles d'una vessant més cultural, destaquem els que dedica a Verdaguier, a Noguera, a Carner o als Jocs Florals mallorquins. Habitualment, es tracta de textos laudatoris —en algun cas, com en el que dedica a Pere Alcàntara Penya (p. 196-199), ho fa amb motiu necrològic—, però algun article és molt crític, com el que comenta l'obra del poeta murcià Federico Balart (1931-1905), que qualifica de «inexpressiva, incolora, anodina, perquè no ha trobat ideal que expressar i sols d'ideal pot viure la lírica, que per això predomina en el temps de forta idealitat» (p. 193).

Els 65 articles de Gabriel Alomar procedents del diari *El Poble Català* que conté el sisè volum de les seues *Obres Completes* aparegueren entre 1911 i 1916 —si bé Alomar hi col·laborà activament fins a 1919. Aquests escrits, de diferents extensions, comparteixen dimensió temàtica amb els 41 articles de la secció *Sportula*, que —com ja hem assenyalat anteriorment—, signava amb el pseudònim de *Fòsfor*. Malgrat les convergències de contingut, hem de recordar que aquests darrers articles solien ser més breus i incisius. Amb tot, els articles d'aquesta època a *El Poble Català* tenen una certa continuïtat amb els publicats anteriorment —i aplegats en els volums IV i V de les *Obres Completes*. Cal destacar aquí una nova evolució ideològica de l'ideari alomarià: el seu catalanisme, que ja propagava anteriorment una aproximació política al republicanisme socialista, ara tendeix a dirigir-se cap a les forces de l'esquerra espanyola. Pere Rosselló Bover percep en algun dels articles alomarians d'aquesta època l'apropament al federalisme i «[f]ins i tot es pot detectar com Alomar fa una mica l'ullet al lerrouxisme» (p. 48). La direcció de *El Poble Català* no comparteix amb el publicista les noves corrents de l'ideari alomarià, i se'n desmarcarà públicament. La relació de l'escriptor mallorquí amb aquest diari fou molt intensa, i no sempre compartiren opinions, però, quan Alomar suspengué les oposicions a càtedra, *El Poble Català* col·laborà en un homenatge de desgreuge, i l'endemà de l'acte, el diari publicà el discurs que hi pronuncià l'intel·lectual mallorquí.

Alomar dedica articles a Antoni Maura, i amb paraules molt dures, en celebra el fet que deixi la política activa (p. 370-375). Internacionalment, pren partit per França, país que per a l'escriptor representa la llibertat i el laïcisme, i «l'única nació on ha estat fins ara possible rompre amb una tradició de reialesa i establir ferma i definitivament la República» («El conflicte europeu. Espanya i la guerra internacional», p. 296-298, p. 297). Durant la I Guerra Mundial s'hi posiciona a favor de França i Anglaterra, i accepta «la neutralitat espanyola, com la italiana, com la de qualsevol nació mediterrània, [perquè] afavoreix indirectament la Triple Intel·ligència, perquè ratifica el monopoli anglo-francès del Mediterrani.» («Psicologia de la Guerra», p. 380-382, p. 381).

Un dels pilars del seu ideari continua sent la reivindicació d'un ensenyament que no estigui dominat per l'Església, i l'abolició de la pena mort, assumptes que tracta en diversos textos. En l'àmbit literari (escriptors o crítica literària), hi dedica algunes pàgines, sobretot se centra en obres primordials, com per exemple en l'article que dedica a *Seqüències*, de Joan Maragall (p. 224-227). També comenta traduccions al català, com les de Josep Pin i Soler (1842-1927) d'obres d'Erasme (p. 346-351).

Com en altres volums anteriors, no hi abunden els articles sobre la llengua catalana, però en aquesta ocasió hi destaca singularment un article de 1911: «Llengües intensives i llengües extensives» (p. 301-303). Rosselló Bover hi veu clars indicis de la lingüística moderna, «s'hi entreveuen idees com les de llengües minoritàries i llengües minoritzades i s'intueix el concepte de diglòssia» (p. 56). Efectivament, Alomar hi parla de

llengües intensives i llengües extensives, o bé llengües de quantitat i llengües de qualitat. —És dir: llengües de poble, i llengües de selecció, d'aristocràcia. Precisament el nostre català, durant tota la seva decadència, va perdre més aviat la categoria de llengua «intensiva» que la d'«extensiva»; vull dir que va degenerar fins a ésser tinguda per un argot de plebeus (lo que, viciosament, va dir-se'n "dialectes"), encara que seguís ésser la parla general de la població de Catalunya. (p. 301).

El volum VI acaba amb els tres textos citats anteriorment, dels quals destaquem la conferència «La pena de mort» (p. 451-464), llegida l'any 1911 al Congrés de la Llibertat de Barcelona, i que ja es va reproduir el 1912 a la «Biblioteca de la Revista de Catalunya». «La pena de mort» és sens dubte un dels textos més emblemàtics i citats de l'obra alomariana, un al·legat contra la pena capital, considerada per l'intel·lectual mallorquí com un foment de l'assassinat. La seua abolició, escrivia Alomar, «fomentaria l'educació moral de l'home i del poble, moralitzant per de prompte el poder [...]» (p. 464).

* * *

Tot plegat, aquests tres darrers volums de les *Obres Completes* són un valuós exemple de l'ideari avançat d'Alomar. Amb una clara voluntat d'intervencionisme social, l'intel·lectual vol influir en la societat catalana mitjançant els seus textos i conferències. Amb un estil molt personal, amb fòbies i fil·lies, mai amagà la seua animadversió cap a algunes figures polítiques o literàries, per bé que gaudissin d'un reconegut prestigi social, cultural o polític.

Els articles comentats aquí només són una petita part dels més de 600 textos publicats en aquests tres volums, la majoria dels quals els escrigué de Mallorca estant.

Seria interessant (i una tasca titànica) esporgar quins d'aquests articles es publicaren traduïts al castellà en la premsa espanyola, o si aparegueren en diverses publicacions periòdiques en diversos moments històrics. Alomar ha estat un dels més grans productors textuals de Mallorca, el seu ritme de publicacions sempre fou molt elevat, especialment fins que es dedicà professionalment a la política.

Esperem que no seran els darrers volums publicats, queden encara centenars —més ben dit, milers!— d'articles per a poder configurar les *Obres Completes* de Gabriel Alomar.

Pilar ARNAU I SEGARRA
Universitat de les Illes Balears

ALTURO, Jesús (ed.) amb la col·laboració de Tània Alaix (2017): *Chartae Latinae antiquiores: facsimile-edition of the Latin charters. 2nd series. Ninth century*. Dietikon / Zürich: Urs Graf. Part CXII i CXIII, 127 + 135 p.

La magna col·lecció *Chartae Latinae Antiquiores* (*ChLA*) ha publicat dos volums dedicats a l'edició dels documents conservats en institucions catalanes. Aquesta col·lecció, fundada per Albert Bruckner i Robert Marichal i començada a publicar en els anys 50 del segle passat, té per objectiu donar als estudiosos un facsímil a escala real, amb l'edició i el comentari científic, de totes les *chartae* llatines fins a final del segle IX. En la primera part del projecte es van publicar els documents fins a l'any 800 en 49 volums (*ChLAI*). En la segona "sèrie", denominació que apareix en el títol de l'obra que encapçala aquesta nota (*2nd series*), s'editen els documents del segle IX; aquesta segona sèrie està dirigida per Guglielmo Ca-